

Frågan är inte om man ska gestalta naturen, utan hur?

Ekokritikens möjligheter och begränsningar som litteraturteori,
utifrån en analys av Harry Martinsons Nässlorna blomma och
Svärmare och harkrank

Innehållsförteckning

1.1 Inledning	3
1.2 Syfte och metod	3
1.3 Disposition	3
1.4 Bakgrund och tidigare forskning	4
2. Ekokritikens influenser och riktningar	8
2.1 Ekokritik och naturvetenskap	8
2.2 Ekokritikens uppkomst	9
2.3 Den gröna traditionen	11
3. Litterär tillämpning	13
3.1 Svärmare och harkrank	13
3.3 Nässlorna blommar	19
4. Utvärdering av ekokritiken	23
5. Avslutande diskussion	25
6. Käll- och litteraturförteckning	27

1.1 Inledning

Under senare år har miljösituationen blivit ett av vår tids största problem. Vi kan faktiskt kan se slutet på många av jordens resurser. Miljösituationen har manat fram respons från alla håll; miljöaktivister, forskare som varnar för kommande faror och har till slut också spridit sig till litteraturvetenskapen. Ett antal litteraturvetare beslutade sig för att dra sitt strå till stacken och engagera sig i frågorna kring klimatkrisen. Under åttiotalet växte därför en ny litteraturteori fram, ekokritik, vars influenser hämtas från den naturvetenskapliga disciplinen. Ekokritikens huvudsakliga är att undersöka människans relation till naturen och hur denna gestaltas i litteraturen. Cheryll Glotfelty, en av ekokritikens grundare, menar att “[s]imply put, ecocriticism is the study of the relationship between literature and the physical environment.”¹

1.2 Syfte och metod

I denna uppsats ämnar jag att undersöka ekokritikens faktiska användbarhet som litteraturteori. För att göra detta kommer jag göra en presentation av dess framväxt och utformning, samt deras ambitioner inom ett litterärt fält. För en mer ingående förståelse av ekokritiken kommer jag också inrikta mig på dess avstamp i naturvetenskapliga sammanhang och presentera ekologin, utifrån vilken ekokritiken influeras starkt. Jag kommer undersöka hur ekokritiken närmar sig en text, vilka frågor som ställs till texten och hur en ekokritisk analys ser ut. Utifrån två verk av Harry Martinson ämnar jag att redogöra för en sådan analys. I och med detta vill jag undersöka teorins användbarhet i mötet med texten och utvärdera dess möjligheter och begränsningar i en litteraturvetenskaplig analys. Min metod är i huvudsak kvalitativ, då jag utifrån en närläsning av Harry Martinsons verk drar ett antal slutsatser som sedan presenteras i uppsatsen. Den tidigare delen av uppsatsen, i vilken ekokritiken presenteras är snarare deskriptiv till sin karaktär.

1.3 Disposition

Min disposition kommer utöver inledning och avslutande diskussion bestå av tre huvudsakliga delar; ekokritikens influenser och riktningar, litterär tillämpning samt en utvärdering av ekokritiken. I ovannämnda ordning hoppas jag att kunna redogöra för ekokritikens allmänna karaktär och dess litterära tillämpning samt ge en helhetsbild av ekokritiken.

¹ Cheryll Glotfelty, Harold Fromm,(red.), *The Ecocriticism Reader: landmarks in literary ecology*, Univ. of Georgia Press, Athens, 1996, s. xviii.

Uppsatsens första kapitel kommer beröra ekokritikens influenser, såsom ekologi och andra litteraturteorier. Jag ämnar presentera teorins historiska bakgrund och huvudfrågor. Jag kommer redovisa hur synen på naturen har förändrats under tid och presentera olika anledningar till varför ekokritiken anser sin litteraturvetenskapliga ambition vara motiverad och inte minst aktuell. Jag har valt att dela in kapitlet i ett antal underrubriker för att underlätta en övergripande förståelse av ekokritikens grundposition innan jag kommer att ägna mig åt en litterär analys.

I följande kapitel kommer jag att ägna mig åt en ekokritisk analys av två verk skrivna av Harry Martinson, *Svärmare och harkrank* och *Nässlorna blomma* med hjälp av de verktyg som jag lyckats utröna i tidigare kapitel.

Den avslutande delen av analysen ägnas åt en utvärdering av de resultat jag uppnått med hjälp av de ekokritiska verktygen. Därefter kommer jag ägna mig åt en sedvanlig avslutande diskussion, där jag kort presenterar mina resultat och utvärderar uppsatsen.

1.4 Bakgrund och tidigare forskning

Forskningen kring ekokritiken är något begränsad men ett urval av den forskning som finns har samlats i de båda antologierna; *The Green Studies Reader* och *The Ecocriticism Reader*, som också jag har valt att använda i uppsatsen.² De ger en övergripande bild av ekokritikens utformning och historia. Jag använder mig också av en antologi skriven på svenska: *Ekokritik: naturen i litteraturen*.³ Också Greg Garrards *Ecocriticism* behandlas i uppsatsen.⁴ Jag har valt att använda mig av mer övergripande samlingsverk, då jag anser dessa bidrar mer till uppsatsens syfte.

Angående tidigare forskning gällande Harry Martinson är den av större kvantitet. Han har behandlats både i sin roll som arbetarförfattare och modernist, men på senare år har hans verk även varit föremål för ekokritiska analyser. Martinson har visat sig vara ett bra exempel på litteratur som kan tolkas ur ett ekokritiskt perspektiv och jag har därför valt honom för att underlätta en övergripande förståelse. Den forskning som presenteras i uppsatsen går inte alltid under beteckningen ekokritik, men är ändå relevant i sammanhanget, då analysen på flera plan liknar den ekokritiska analysen. Jag väljer att ge en allmän presentation av forskningen kring Martinson, även sådant som inte direkt rör just de böcker jag har valt för

² Laurence Coupe, (red.), *The Green Studies Reader: from romanticism to ecocriticism*, Routledge, New York, 2000.

³ Sven Lars Schulz, (red.), *Ekokritik: naturen i litteraturen : en antologi*, CEMUS, Uppsala, 2007.

⁴ Greg Garrard, *Ecocriticism*, Routledge, London, 2004.

uppsatsen. Min avsikt är alltså att visa hur natur och miljö är ett genomgående tema i hans litteratur.

En av böckerna som jag har valt att använda är Johan Lundbergs *Den andra enkelheten*. Lundberg tar upp flertalet teman och motiv i Martinsons litteratur, som till viss del blir användbart också i denna uppsats. Bland annat presenterar Lundberg Martinsons syn på verklighetsbegreppet, civilisationen och samtiden. En avgörande aspekt är då Martinsons användande av ordet ”verklighet”, vilket Lundberg anser präglar ”diktarens syn på den moderna civilisationen, nämligen hans kritik av det materialistiska, nyttoinriktade tänkandet.”⁵

I korthet menar Lundberg att Martinsons resonemang rörande naturen och människan kretsar kring civilisationstanken. Han skriver att ”[d]et primära målet med dikten blir därför att få den moderna människan att öppna ögonen för vad som förstone kan tyckas vara obetydliga skeenden i naturens storslagna värld.”⁶

Till min tidigare forskning kommer jag också lägga Karl-Olof Anderssons bok *Harry Martinson, Naturens, havens och rymdens diktare*.⁷ Andersson skriver en lättillgänglig bok där han analyserar ett antal teman i Martinsons litteratur. Andersson skriver bland annat om *Nässlorna blomma*, som ofta klassificeras som en självbiografi med barndomen som främsta tematik. I min egen analys kommer naturens position i *Nässlorna blomma* spela störst roll. Jag kommer lyfta fram hur platsen och naturskildringen är en bidragande faktor i en förståelse av verket. Vidare diskuterar Andersson de verk som följer på *Nässlorna blomma*, bland annat *Vägen ut* och *Kap Farväl!* som bland annat behandlar författarens år på havet, vilket också är intressant ur ett ekokritiskt perspektiv, men jag ämnar att låter *Nässlorna blomma* och *Svärmare och harkrank* utgöra huvudrollerna i denna uppsats. Dock är omnämmandet av dessa två verk intressant då det visar att naturen är ett genomgående tema i Martinsons litteratur och att en ekokritisk analys således kan anses vara motiverad. Jag kommer fokusera på vad Andersson kallar *Naturens eget språk*, där han bland annat nämner *Svärmare och harkrank*.

Andersson diskuterar kring hur Martinsons litteratur senare blir mer och mer kritisk mot människans sätt att behandla naturen och miljön. Redan på femtio- och sextioalet kritiserade han den dåvarande attityden och förespråkade förändring. Ett tema som blir tydligt i hans senare verk, *Aniara*. Verket kommer inte behandlas i min analys men bör ändå nämnas.

⁵ Johan, Lundberg, *Den andra enkelheten: studier i Harry Martinsons lyrik 1935-1945*, Vekerum, Diss. Uppsala : Univ.Södra Sandby, 1992, s. 161.

⁶ Lundberg, s. 162.

⁷ Karl-Olof Andersson, *Harry Martinson: naturens, havens och rymdens diktare*, Bilda i samarbete med Harry Martinson-sällsk., Stockholm, 2003.

Aniara har varit föremål för ett antal analyser med ekokritiska tendenser och har på senare år nämnts i rent ekokritiska sammanhang.

Anaria diskuteras bland annat i den svenska antologin *Ekokritik: naturen i litteraturen*, i vilken Fredrik Karlsson presenterar en analys av ”Sången om Doris och Mima”. I korthet beskriver Karlsson sina resultat som att man kan tolka *Aniara* som ett vittnesmål om vad som skulle kunna ske i framtiden. Det är en påminnelse om att vi behöver jorden - inte för att kontrollera, men för att leva i och med. Karlsson skriver att ”[v]i är ytlighetens härskare, men inte mer än så”. Människan kan inte kontrollera mer än det hon ser, alltså ytan.⁸ Liknande symbolik står att finna i både *Nässlorna blomma* och *Svärmare och harkrank*.

Utöver de verk jag har valt att uttömmande presentera i uppsatsen finns givetvis annan aktuell forskning skriven om både *Nässlorna blomma* och *Svärmare och harkrank*. Jag väljer att bland annat presentera Staffan Söderbloms verk *Harry Martinson och Nässlorna blomma*. Mycket av det som skrivs om Harry Martinsons författarskap är av semibiografisk karaktär, så är också fallet med Söderbloms bok. Söderblom skriver att *Nässlorna blomma* var ett av Martinsons viktigaste verk, åtminstone för Martinson själv. Han menar att ”[p]oesin och sjöböckerna är avläsbara som förberedelser för den egentliga *Nässlorna blomma*, tematiskt och språkligt.”⁹ Vidare tar Söderblom upp diverse passager som involverar naturfenomen i sin forskning, vilket blir intressant ur ett ekokritiskt perspektiv. Han skriver också om Martins, alltså huvudkaraktären i *Nässlorna blomma*, tid på ålderdomshemmet som särskilt intressant, då ”[d]et har en genomgående metafor, en metafor av vatten. Och drunkningsdöd.”¹⁰

I *Nässlorna blomma* är hatet, döden och självföraktet en del av sockenbarnets verklighet. Dessutom menar Söderblom att verket också utgörs av någon form av uppgörelse mellan den numera vuxna författaren och hans dåvarande barnjag.¹¹

Även Kjell Espmark nämner *Nässlorna blomma* i sin bok om Harry Martinson, där han speglar hela romanen som ”Den orättvisa rättegången”.¹² Espmark diskuterar då hur den vuxne Martinson håller Martin ansvarig för sin egen uppväxt. Där företeelser som hat, själviskhet och inställsamhet står i fokus.¹³ Espmark kallar *Nässlorna blomma* för en ”[...] process där ett rannsakande medvetande skede för skede letar sig genom det förflutna och på

⁸ Fredrik Karlsson, Förlusten av en yta- en ekokritisk analys av Harry Martinson i *Ekokritik: Naturen i litteraturen*, s. 26.

⁹ Staffan Söderblom, *Harry Martinson*, Natur och kultur, Stockholm, 1994, s. 82.

¹⁰ Söderblom, s. 99.

¹¹ Söderblom, s. 86.

¹² Kjell Espmark, *Harry Martinson - mästaren*, Norstedt, Stockholm, 2005, s. 76.

¹³ Espmark, s. 88-90.

en gång etablerar och kritiskt värderar minnesbilderna, i samspel med de krafter som frilägger pojkens utveckling och mognad.”¹⁴

Ingvar Holm skriver istället om *Svärmare och harkrank* i sin bok *Harry Martinson i målarnas mitt*, där han diskuterar någon sorts intermedialitet mellan Martinsons litteratur och hans övriga konstutövande. Holm trycker på att det finns en sorts polemik i Martinsons författarskap, där hans tidigare böcker går igen rent tematiskt. Han menar att man i *Svärmare och harkrank* känner igen viss symbolik från tidigare publikationer. Speciellt i inledningsdikten *Liv* som Holm menar [...] är motsatsen till det tyranniskt exakta. Så beskriven hade det värdefullas kategori ständigt återvänt hos Martinson, dess motsats hade ena gången varit en fastlåst samhällsstruktur, en annan gång fanatismens dogmer [...].¹⁵ Holm menar att dikten står i tydlig polemik till Martinsons tidigare publicerade *Nomad*, men konstaterar dessutom att Martinsons verk inte bara går i polemik till varandra utan också med omgivningen, Holm menar exempelvis att de naturessäer som ingår i sviten, (*Svärmare och harkrank*, *Midsommardalen* och *Det enkla och det svåra*), är präglade av samhällseliga frågor.¹⁶

Även Sonja Erfurth skriver om *Svärmare och harkrank* som ett svar på samhällssituationen. Hon berör ämnet i sin bok rörande Martinson 1930-tal och gör det då i samband med en presentation av biografiskt material. Hon menar att Martinson skrev *Svärmare och harkrank* i samband med det spanska inbördeskriget, också kallat ”diktarnas krig”¹⁷ I Sverige var det främst arbetarförfattarna som engagerade sig i det spanska kriget.¹⁸ Erfurth presenterar *Svärmare och harkrank* lite som något som skrevs i förbifarten, Martinson ska ha sett boken som ” [...]en hopförd mellanbok medan jag skriver på en större episk märgbok.”¹⁹ Eftersom Erfurth skriver om *Svärmare och harkrank* i ett annat syfte än det som presenteras i denna uppsats kommer jag stanna vid denna korta presentation av hennes kommentarer. Jag väljer ändå att nämna Erfurth då det går i linje med min ambition att genom ett ekokritiskt perspektiv presentera en ny dimension av både *Svärmare och harkrank* samt *Nässlorna blommar*. Att *Svärmare och harkrank*, enligt min vetskap, inte har diskuterats i dessa sammanhang tidigare gör den kommande analysen intressant.

¹⁴ Espmark, s. 84.

¹⁵ Ingvar Holm, *Harry Martinson i målarnas mitt: penna, pensel, palett*, Carlsson i samarbete med Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm, 2004, s. 112.

¹⁶ Holm, s. 110.

¹⁷ Sonja Erfurth, *Harry Martinsons 30-tal*, Bonnier, Stockholm, 1989, s. 155.

¹⁸ Ibid.,

¹⁹ Erfurth, s. 153.

Istället kommer jag i huvudsak att fokusera på Lundberg och Andersson böcker i uppsatsen. De båda berör både *Nässlorna blomma* och *Svärmare och harkrank* på ett mer behjälpligt sätt. Jag gör inga anspråk på att ge en fullständig presentation av den forskning som tidigare har bedrivits med Martinsons litteratur som föremål. Istället har det varit min mening av presentera en bred bakgrundsbild till mitt valda uppsatsämne. Jag har valt att diskutera *Nässlorna blomma* i egenskap av prosalitteratur och för att verket ofta studeras i position av en självbiografi. Jag önskar att presentera alternativa tolkningar till verket i och med en ekokritisk analys. Analysen kompletteras med ett mer lyriskt verk, *Svärmare och harkrank*, för en bredare förståelse för den ekokritiska analysen.

2. Ekokritikens influenser och riktningar

2.1 Ekokritik och naturvetenskap

Ekokritiken influeras stark av den naturvetenskapliga disciplinen och då i huvudsak från ekologin. För att en förståelse av ekokritiken som ett litteraturvetenskapligt fenomen krävs också en förståelse av de naturvetenskapliga aspekterna. Min ambition är att visa på ekologins huvudsakliga frågor för att sedan undersöka hur dessa gör sig gällande i en litteraturvetenskaplig analys.

Fram till omkring 1960 var begreppet ekologi i stort sett okänt utanför universitetens väggar och akademiska kretsar överlag. I dag är ekologi ett allmänt vedertaget begrepp som används frekvent i många olika sammanhang. Ordet ekologi definieras som vetenskapen om de levande varelsernas relation till sin omvärld, och innebär i korthet att allt befinner sig i ett samspel under ett antal olika förutsättningar.²⁰

Den del av ekologin som är mest relevant för uppsatsen i fråga är humanekologin, människans ekologi, som behandlar människans förhållande till sin omvärld. En omvärld som består av ett antal avgörande faktorer, bland dem finns natur och kultur samt andra människor. Människan studeras utifrån sitt beteende gentemot omvärlden, vilket är styrt av både ett biologiskt och kulturellt arv. Detta gör att ekologin i likhet med ekokritiken spränger gränserna mellan olika ämnesområden och att en förståelse i vid bemärkelse är av vikt.²¹ Inom

²⁰ Ekologi, hämtad från <http://www.ne.se/ekologi>, Nationalencyklopedin 2011-05-05, utskrift i författarens ägo.

²¹ Humanekologi, hämtad från <http://www.ne.se/humanekologi>, Nationalencyklopedin 2011-05-05, utskrift i författarens ägo.

ekologin studerar man individen som en del av ett större ekosystem. Där ett ekosystem är en avgränsad del av naturen som man har valt att betrakta som ett system.

Den mänskliga civilisationen är annorlunda från djursamhällen, i synnerhet utmärkande är det faktum att ekonomi är en avgörande faktor i vårt ekosystem. Vilket i sin tur påverkar mycket annat, som till exempel klimatsituationen idag. Miljöfrågan är en av de allra största delarna av humanekologin, då man diskuterar inte bara vårt biologiska arv utan också de val som har gjorts under lång tid som gör att vi befinner oss i dagens situation. Alltså studerar man även människan som en del av ett kulturellt system, inte bara biologiskt. Den ekokritiska skolan har som ambition att i egenskap av humanistisk vetenskap att tillskriva naturen ett värde även utanför den kulturella diskursen.

När man diskuterar ekokritik och ekologi dyker det engelska begreppet ”environmentalism” ofta upp. Det är av vikt att tidigt definiera och avgränsa detta begrepp. Till skillnad från ekologi är begreppet starkt politiskt och ideologiskt laddat. I en svensk översättning presenteras alternativ som ”miljövård” eller ”betonande av miljöns betydelse för individen”. Begreppet är svårt att undvika i ekokritiska sammanhang och en tidig förståelse är därför mycket viktig.

2.2 Ekokritikens uppkomst

Ekokritiken är en ung disciplin som uppstod först under 1980-talets mitt, innan dess talade man inte om ”environmental studies” i litteraturvetenskapliga sammanhang. Ett av de tidigare verken som rör ämnet är *Teaching Environmental Literature: Materials, Methods, Resources*, i vilken en stor grupp forskare uttryckte ambitionen att bejaka ”a greater presence of environmental concern and awareness in literary disciplines”.²² En höjdpunkt för den ekokritiska skolan var bildandet av Association for the Study of Literature and the Environment (ASLE) 1993, vars ambition var att uppmärksamma litteratur som berör miljöfrågor. 1990 tillsätter University of Nevada (USA) landets första professor i Literature and the Environment, Cheryll Glotfelty som betraktas som något av en grundare av den ekokritiska skolan.²³

Tillsammans med Harold Fromm är Glotfelty redaktör för boken *The Ecocriticism Reader* där de samlat ett antal artiklar med ekokritik som ämne. Glotfelty definierar ekokritik som, [...]the study of the relationship between literature and the physical environment.”, i sin artikel som finns publicerad i *The Ecocriticism Reader*.²⁴ Hon drar paralleller till andra

²² Glotfelty, s. xvii.

²³ Glotfelty, s. xviii.

²⁴ Ibid.,

litteraturteorier för att klargöra det ekokritiska syftet. Glotfelty skriver, "[j]ust as feminist criticism examines language and literature from a gender-conscious perspective, and Marxist criticism brings an awareness of modes of production and economic class to its reading of texts, ecocriticism takes an earth-centered approach to literary studies."²⁵ Den största förändringen som måste göras inom studiet av litteraturen är, enligt Glotfelty, att vi måste acceptera naturen som en del av vår faktiska omgivning. Hon menar att inom litteraturteorin finns en tendens att bara ta hänsyn till den sociala omgivningen i den litteraturvetenskapliga analysen. Glotfelty skriver att, "ecocriticism expands the notion of the world to include the entire ecosphere."²⁶

Det finns två skolor inom ekokritiken, en amerikansk och en brittisk. De båda skiljer sig inte avgörande åt mer än i sitt val av analysmaterial. Den amerikanska skolans huvudfokus ligger främst på amerikansk litteratur och då i synnerhet på så kallad "nature writing". Alltså litteratur som behandlar miljömässiga frågor på olika plan. Dessa texter är oftast inte fiktion och använder sig av någon form av retorik, men annan form av litteratur är också möjlig. Den brittiska skolan etablerades senare och präglades av befintliga amerikanska skolan. Laurence Coupe skriver att "[g]reen studies in the United Kingdom would not have been possible without the influence of the original ASLE[...]."²⁷ Den brittiska skolan kallas ofta för "green studies" framför det amerikanska "ecocriticism", men det är mer av en smakfråga än en väsentlig skillnad. Anhängarna av den brittiska tråden av ASLE ägnar sig mestadels åt analyser av den romantiska litteraturen och då i huvudsak brittiska författare. Till viss del påverkar valet av analysmaterial utgången av arbetet, men det förändrar inte teorin som stort. Det skulle vara i stort sett omöjligt att göra en renodlad brittisk respektive amerikansk ekokritisk analys.

Jag har valt att använda mig av två antologier i mitt arbete, en som rör den brittiska traditionen och en som presenterar den amerikanska skolan, för att i mitt arbete kunna presentera en översiktlig bild av teorin som stort, med hänsyn till de få avvikelser som finns inom de båda skolorna. Den brittiska traditionen är samlad i *The Green Studies Reader* redigerad av Laurence Coupe. I verket presenteras en bred bild av ekokritikens syfte, ett antal litterära analyser och dess historiska bakgrund, då med huvudfokus på romantiken och den ekologiska utvecklingen. Den amerikanska skolan har istället samlat ett antal artiklar som rör i ekokritik i Glotfeltys *The Ecocriticism Reader*.

²⁵ Ibid.,

²⁶ Glotfelty, s. xix.

²⁷ Laurence Coupe, Acknowledgements i *The Green Studies Reader*, s. xiii.

2.3 Den gröna traditionen

I detta avsnitt kommer jag redogöra för ekokritikens huvudfrågor; deras syn på naturen samt deras politiska influenser och den historiska bakgrunden till den västerländska synen på naturen. Inom den brittiska delen av ekokritiken så är som känt romantiken starkt närvarande.

I huvudsak handlar den om det eftersträvansvärda i den romantiska inställningen till naturen och om att ge naturen ett egenvärde även utanför mänskliga värderingar och kulturella yttringar. Ett steg på vägen är att uppmärksamma naturens eget språk, Howarth menar att "[e]cology leads us to recognize that life speaks, communing through encoded streams of information that have direction and purpose, if we learn to translate the messages with fidelity."²⁸

Människan måste lära sig att uppmärksamma och förstå naturen, vilket innebär vissa svårigheter, då människan är starkt präglad av sin civilisation som i sin tur står under starkt inflytande av vetenskap och teknologi. Utöver vetenskapen påverkar också den poststrukturalistiska tiden naturens självvärde negativt, då människan är starkt formad av sitt språk som i den strukturalistiska teorin är en konstruktion. I förlängning innebär det att naturen i sig blir en konstruktion, då människans förståelse baseras på språket. Ekokritikerna vill stärka naturens position även utanför den kulturella diskursen. Dock påpekar Laurence Coupe att, "[g]reen studies does not challenge the notion that human beings make sense of the world through language, but rather the self-serving inference that nature is nothing more than a linguistic construct"²⁹ Dessutom menar han att naturens plats i litteraturvetenskapliga sammanhang borde vara minst lika viktigt som genus, klass och ras. Han motiverar sin åsikt genom att dra ett argument till sin spets: om biosfären (alltså det globala ekosystemet) har upphört att existera så finns det inte heller någon möjlighet att ägna sig åt studier av något slag.³⁰

Den gällande inställningen till naturen kan enligt många ekokritiker förstås ur ett historiskt perspektiv. Enligt Lynn White har den västerländska traditionen under lång tid präglats av vetenskap och teknologi. Hon lyfter fram den industriella och vetenskapliga revolutionen som två avgörande ögonblick i den västerländska synen på naturen. Istället för mystisk vildmark, blir naturen istället styrd av lagar och regler som alla formulerats av människan.

²⁸ William Howarth, *Ecocriticism in a context* i *Green Studies Reader*, s. 163.

²⁹ Coupe, *General Introduction*, i *Green Studies Reader*, s. 3.

³⁰ Coupe, *General Introduction* i *The Green Studies Reader*, s. 5.

Med teknologins hjälp lär vi oss också sedan att i stor mån kontrollera den, men White menar att den gällande synen på naturen började befastas långt innan dess.³¹

Under medeltiden såg man natur och människa som helt skilda företeelser där människan var den dominanta delen. White menar att kristendomens genomslag sedan har hjälpt till att förstärka denna idé. Kristendomens utmanövrerande den äldre religionen, i vilken naturen och djurlivet stod i dyrkandets centrum, istället övergick man till att tillbe artificiella helgon som i sin tur redan var skapade av människan.³² På så sätt spelar hela kristendomens utformning en roll i hur människan uppfattar naturen. White tar upp skapelseberättelsen som exempel, människan tilldelas ett självklart centrum trots att naturen och icke mänskliga varelser skapades först. Naturen var skapad för Adams ändamål och behov eftersom han i egenskap av människa skapad till Guds avbild.³³ Naturen intar en tjänande position och blir sekundär, vilket främjar en antropocentrisk syn på världen.³⁴

Också Greg Garrard diskuterar kristendomens roll i skapandet av vår syn på världen, Garrard diskuterar mer ingående hur litteraturen förändrats i takt med sin samtid. Han börjar sin diskussion med utgångspunkt i den pastorala litteraturen. Han menar att det finns ett antal tendenser i den pastorala litteraturen som är behjälpliga i en ekokritisk analys. Bland annat gestaltas landsbygden som en tillflyktsort, en fristad från civilisationen och det urbana. Vidare har man som tendens att idealisera landsbygden, även det hårda arbete och lidande som livet på landet innebar. Det pastorala är tacksamt att studera ur ett ekokritiskt perspektiv då skildrandet av naturen står i centrum, i synnerhet är kontrasteringen mellan det urbana och rurala är särskilt intressant.³⁵

Genom att förstå den historiska kontexten kan man skapa en annan förståelse gentemot attityden mot naturen, både hur den såg ut då och hur den har förändrats över tid. Som ett exempel diskuterar Garrard kring begreppet vildmark och dess varierande innebörd. Han menar att man först började förstå vildmarken i relation till civilisation och då i egenskap av motsatspar. Vildmarken existerar då i egenskap av ”orörd” plats och skildras också ofta med någon form av religiös underton. Denna syn på vildmark började diskuteras först på 1700-talet och omnämns frekvent i romantiska verk. Ungefär under samma tid började den teknologiska utvecklingen ta fart och industrialiseringen sätta i gång på allvar.³⁶

³¹ Lynn White ”The Historical Roots of our Ecologic Crisis”, i *The Ecocriticism Reader*, s. 6.

³² White, s. 9.

³³ Ibid.,

³⁴ Antropocentrisk- en världsbild som placerar människan i centrum.

³⁵ Garrard, s. 33.

³⁶ Garrard, s. 49.

Naturens betydelse är, enligt Garrard, befäst i den kulturella världen och samhällliga förekomster och utifrån det formas även synen på naturen. Garrard menar till exempel att ”vildmarkens narrativ” delar vissa motiv med det pastorala, som tillflykten och återvändandet till naturen, men till sin konstruktion är de annorlunda. Det pastorala präglas av den gamla världen som i sin tur präglats av kristendomen och bortstötandet från Eden.³⁷

Efter den kristna påverkan har minskat förlitar vi oss istället på förnuft och vetenskap, vilket också skiljer oss från naturen. Han menar att, ”[r]eason became our means of achieving total mastery of nature”³⁸ I vår vilja att bemästra naturen så alierar vi oss också från den. Den nya naturen är inte längre mystisk och främmande utan kontrollerbar och styrd av mekaniska lagar formulerade av människan. Ekokritikerna vill genom denna typ av analys uppmärksamma naturens position i litteraturen och på så sätt också aktualisera de miljöproblem som finns idag.

3. Litterär tillämpning

Detta avsnitt ägnas åt en ekokritisk analys av två verk av Harry Martinson. Min ambition är att presentera en möjlig ekokritisk analys på passande verk, för att i nästa kapitel utvärdera mina resultat. Jag har valt ett mer poetiskt verk av Harry Martinson: *Svärmare och harkrank*, samt prosaverket *Nässlorna blomma*.³⁹ Detta för att ge analysen en bredd och möjlighet att utforskas på flera dimensioner. För enkelhetens skull övergår jag nu till nu att presentera sidnumret inom parentes. Analysen börjar med *Svärmare och harkrank* för att sedan övergå till *Nässlorna blomma*.

3.1 Svärmare och harkrank

Naturen är ständigt närvarande i Martinsons prosa och lyrik, han blir därför ett tacksamt analysobjekt utifrån det ekokritiska perspektivet. Jag kommer börja med en analys av Martinsons *Svärmare och harkrank* som är ett kortprosa verk med starkt lyriska inslag. Martinson själv ska ha ”karakteriserat dem som naturskildringar”.⁴⁰ Boken är skriven i samband med en rad natursäer, som *Midsommardalen* eller *Det enkla och det svåra* som utgörs av en rad naturskildringar av poetisk form. Jag ämnar ge en övergripande bild av

³⁷ Garrard, s. 61.

³⁸ Garrard, s. 12.

³⁹ Martinson, Harry, *Nässlorna blomma*, Bonnier, Stockholm, 1935, *Svärmare och harkrank: Midsommardalen ; Det enkla och det svåra*, Bonniers, Stockholm, 1937.

⁴⁰ Andersson, s. 74.

verket utifrån ett ekokritiskt perspektiv och kommer då inkludera olika aspekter som diskuterats i tidigare kapitel.

Redan på första sidan finner man en dikt som passar för en ekokritisk analys, jag kommer inte citera den i fullo men en avgörande del. Dikten kallas *Liv* och innehåller följande stycke:

Så mycket skall förglömmas, dö-
de frejdade heroers ö
åt papegojor skänkas.
Men grönskans öde, lummets skir,
ej efter svärdens önskan blir,
dess liv kan aldrig länkas.⁴¹

Tidigare i dikten skriver Martinson, ”Ej vallar, bräddar har den flod, som håller människans ande grön. Den återblommar varje år”(s. 9), dikten konstaterar naturen som ett faktum och något sorts erkännande, vilket helt går i linje med ekokritikens ambition att ge naturen ett egenvärde. Martinson diskuterar också människans inställning till naturen, en beskrivning som kan dra tankarna till hur situationen ser ut idag. Martinson utvecklar tanken om människans förhållande till naturen:

Ty för människorna handlar allting om människorna. Det handlar alls inte om djupast om blommorna eller om Gud. Det handlar inte alls inte om havet, om idealet självt eller om drömmen själv. Nej, innerst alltid om människorna. Ditt uppträdande i världen står i förhållande till vad människorna har lärt dig (s. 14).

I stort beskriver Martinson en antropocentrisk syn på världen, men vidhåller att naturen har egenskaper bortom den mänskliga förståelsen. Han kommenterar också den mänskliga naturen, vilket är intressant. Den mänskliga naturen ärvs ner genom generationer och människan fortsätter att prägla varandra. På så sätt formas vi av mänskliga värderingar och vanor oberoende av naturen.

Martinson tar också upp diktarens uppgift i världen, vilket går i linje med ekokritikens mer politiska ståndpunkt och åsikt om vad litteraturens ska uppnå. Martinson kommenterar diktarens position och menar att ”[ö]verallt var diktaren med och försökte lyfta en mening ur naturen, mödosamt transformera denna och bestänka den verklighet som var befalld och på modet- bestänka den daggstänk och toner. Och allt detta för att övervinna känslan av hopplös stupiditet, prålände cynism och en ända till konst stegrad inbilskhet” (s. 16-17).

Martinson presenterar en mer cyniskt laddad bild av vad diktarens och litteraturens uppgift är. Diktaren är, i linje med Martinsons resonemang, fortfarande en människa som i sin tur är

⁴¹ Martinson, *Svärmare och harkrank*, s. 9. Hädanefter kommer jag övergå till att presentera verk skrivna av Martinson inom parentes löpande i texten.

en kulturprodukt och i förlängning präglas också dennes litteratur av det samma. Litteraturen följer modet och tiden som den skrivs i, vilket inte går emot ekokritiska tankegångar, men skänker analysen en intressant dimension. Inom ekokritiken har det bland annat diskuterats vem som egentligen är ekokritikern, är det den som författar eller den som analyserar? William Howarth menar att ekokritikern, "[is] a person who judges the merits and faults of writings that depict the effects of culture upon nature, with a view toward celebrating nature, berating its despoilers and reversing their harm through political action".⁴²

Enligt Howarths definition är den som utför analysen ekokritikern, men det går inte att förneka att denna ändå verkar i något sorts symbiosförhållande med författaren. När det gäller författarskap som Martinsons, som medvetet närmar sig naturen och skildrandet av den samma, blir frågeställningen aningen mer fasetterad. När en författare närmar sig litteraturen på ett sådant sätt blir också hans avsikter med litteraturen viktigt att ta i beaktande.

Lundberg diskuterar kring liknande problem, som också Martinson behandlar i sitt författarskap, alltså "[...] frågan om dikten skall gestalta naturen, råder det med andra ord inga tvivel om Martinsons inställning. Problemet är emellertid *hur* detta ska ske och här ger författarens texter ett betydligt mindre entydigt intryck."⁴³ Ur poetens perspektiv brottas Martinson med samma problem som ekokritikerna: hur ska naturen framställas i litteratur? Hur förmedlar man natur? Ekokritikerns och författarens ambition liknar således varandra, vilket diskuteras vidare i nästa kapitel av uppsatsen.

Vidare diskuterar Martinson, i likhet med White, problematiken kring vetenskapens födelse och människans behov av att organisera sin omgivning. Han skriver: "Det är alltid de som måste artikulera verkligheten så att den blir begriplig, strategiskt speglad, faktiskt placerad, iakttagen, förtrollad, med ett ord artikulerad så att den begriper sig själv" (s. 18). Vidare fortsätter Martinson med att artikulera naturen som "bakgrunden för all dikt, den är den djupa fonden. Och dess källa vandrar med oss, oberoende av tid och tider. Vi ha bara att lyssna"(s. 19). I dessa korta fraser man utröna flertalet ekokritiska tendenser, bland annat Martinsons konstaterande av människans ändlighet i kontrast mot naturens fortsatta varande. Naturen förklaras självständig från människan och är "oberoende av tid och tider"(s. 19). Återigen påpekar Martinsons naturens oändlighet framför vår egen ändliga tillvaro. Naturen är "oberoende av tid och tider", den är beständig även utan mänsklig inverkan. Vidare uppmanar han människan att lyssna till naturen och acceptera dess position som "bakgrund för all dikt"

⁴² William Howarth, "Ecocriticism in a context" i *The Green Studies Reader*, s. 163.

⁴³ Lundberg, s. 162.

Martinson kommenterar förutom naturen i sig och civilisationen och dess påverkan på det mänskliga förhållandet till naturen. Som en del i civilisation räknar han in teknologi, vetenskap och materiella ting. Martinson ställer sig kritisk till den snabbt växande civilisationen och skriver att "[e]n del kalla det utveckling, men själv kallar jag det: en materiell följd av hyckleri. De mänskliga grundsyftena ligga upphycklade i tingen"(s. 80). Martinson presenterar alltså liknade tankar som Lynn White tar upp i sin artikel, se föregående kapitel, alltså vad som skedde med naturen efter den vetenskapliga revolutionen. Naturen blir istället för fri och mystisk istället inordnad efter olika lagar och regler som alla är formulerade utifrån mänskliga villkor. Martinson uppmanar istället människan att acceptera naturen som ett faktum, eller som "den djupa fonden". Hon motsätter sig och kritiserar civilisationen hårt, vilket är en tendens som Lundberg kommenterar i sin bok. Han menar att "[r]edan 1937, i *Svärmare och harkrank*, karakteriserar Martinsons samtid som ett "de våldsamma materieförvandlingarnas tidevarv" [...]"⁴⁴ Lundberg fortsätter med att konstatera att tanken som första gången yttras i *Svärmare och harkrank* blir än mer tydlig i Martinsons senare litteratur, som exempelvis i *Vägen ut*.⁴⁵

Nästa ekokritiska tendens att diskutera är förhållandet till språket och då i huvudsak den strukturalistiska tanken om språket som en konstruktion. Andersson skriver om Martinsons förhållande till språket i kapitlet *Naturens eget språk*, där han bland annat nämner *Svärmare och harkrank*. I vilken Martinson inte bara brottas med sitt eget språk för att kunna skildra naturen bortom schabloner och klichéer, "han söker också naturens språk [...], enligt Andersson.⁴⁶ Vidare diskuterar Andersson kring om "nyckeln till naturens språk står att finna i naturen eller inom betraktaren själv"⁴⁷ Martinson själv skriver att det "[e]n otillräcklighet i språk står och dröjer över allt som är; men också en otillräcklighet i sinne. Vi begränsas"(s. 21), vilket antyder att Martinsons uppmaning är att lyssna till naturen. Lundberg, som berör liknande problematik som Andersson, skriver att "[...]Martinson i sina böcker och polemiskt inriktade artiklar gärna understryker nödvändigheten av att människan återvänder till ett liv nära naturen, är han i sin lyrik betydligt mer skeptisk och laborerar ofta med olika hållningar som tycks oförenliga".⁴⁸ Den ekokritiska skolan motsätter sig idén kring naturen som en språklig konstruktion, de menar att naturens självvärde förringas. Naturen ska existera bortom människan och inneha ett egenvärde. Enligt Andersson är problemet aningen mer nyanserat i

⁴⁴ Lundberg, s. 36.

⁴⁵ Lundberg, s. 36.

⁴⁶ Andersson, s. 73-74.

⁴⁷ Andersson, s. 74.

⁴⁸ Lundberg, s. 162.

Martinsons litteratur eftersom han ser "[...]förhållandet mellan människan och naturen som ett kompanjonskap än ett motsatsförhållande. Människan är medintressent i naturen, och naturen är medintressent i människan."⁴⁹

Martinson kommenterar som många ekokritiker skillnaden mellan den faktiska naturen och den kulturellt skapade naturen. Han skriver att, "[v]år nuvarande syn på naturen, den andliga, köttsliga och växtliga, är en kultursyn, en sociologiskt betingad och levande syn, och den dag vi med detta ge tingen har en följdriktighetens ande. Vi känna i skogen örtens botaniska verklighet, kanske också dess biokemiska innehåll, men likofullt är vi då och då så dess mysteriösa livsdagg"(s. 20)". Martinson menar att vi förstår naturen utifrån en social position, alltså som en del av den kulturella diskursen, ett konstaterande som skiljer sig från ekokritiska önskemål. Intressant blir här istället användandet av verklighetsbegreppet och den särskiljning som Martinson gör. Lundberg har olika teorier kring Martinsons användande av verklighetsbegreppet, också utifrån en social position, där han menar att verkligheten "[...]ofta får en reducerad eller inskränkt betydelse."⁵⁰ Lundberg menar att "[verkligheten] reduceras till att gälla värden som ett system av konkreta objekt, sådan den framträder när man bortser från människans subjektiva upplevelse av den."⁵¹ Tematiken återkommer i *Svärmare och harkrank*, i vilken Lundberg menar att den sociala verkligheten kontrasteras mot diktens verklighet, på så sätt vidgas återigen verklighetsbegreppet. Lundberg vidhåller att Martinson "vänder sig mot en totalt upplyst bild av världen och istället framhåller dunklet som ett ideal på grund av att det är där som fantasin och drömmen kan få fritt spelrum."⁵² Antagandet går i linje med Martinsons tidigare citerade resonemang då han uppmanar att människan bör lyssna till naturen, att den agerar som fond till våra liv, samt som bakgrunden till all dikt. Intressant blir att Martinson uppmanar människans subjektiva upplevelse av verkligheten, vid sidan av den faktiska naturen. Det är den upplevelsen som riskerar att gå förlorad i en verklighet starkt präglad av civilisationen. Resonemanget skiljer sig från det ekokritiska antagandet om naturens egenvärde, eftersom Martinson framhåller den subjektiva upplevelsen av naturen som viktig. Det är inte min avsikt att bevisa Martinsons position som ekokritiker, utan redogöra för hur hans litteratur går i linje med ekokritiska tankegångar, och i detta fall nyanserar analysen. Ur ett ekokritiskt perspektiv blir tanken intressant, då Martinson ger en tydlig bild av de många dimensioner som finns i skildrandet av naturen och vilket djup det i sin tur skänker den ekokritiska analysen.

⁴⁹ Andersson, s. 79.

⁵⁰ Lundberg, s. 25.

⁵¹ Ibid.,

⁵² Lundberg, s. 26.

En återkommande tematik i *Svärmare och harkrank* är teknologi och vetenskap. Martinson skriver om hur teknologins ständiga närvaro förändrar oss som människor, vi blir indragna i något som vi har skapat men inte längre kan kontrollera.

Han skriver:

I de våldsamma materieförvandlingarnas tidevarv rides man inte sällan av ett inre jämförelsetvång. Tiden har gjort oss sådana. Vi producera men bli själva produkter. Detta är bland annat modernismens inre tragik, ett slags varumästargärning som i längden belastar inte bara språket, som hotar att sprängas, men också psyket. Själva naturen undergår aktualitetsförändringar. Att orientera sig i denna ström av ting och betingande tankar är också den en andlig kamp, men en kamp ur vilken människan snart måst dra sig tillbaka, antingen likgiltig och förslöad eller också med bibehållen vakenhet - men besegrad(s. 38-39).

Tolkningen blir tacksam ur ett ekokritiskt perspektiv. Det tar upp att det som är skapat för människans hand har blivit okontrollerbart. Vi är formade av teknologin till den grad att vi inte inser att den istället kontrollerar oss, människan måste på ett plan erkänna sig besegrad för att kunna skapa en nödvändig förändring. Han fortsätter: ”Ett nytt slags hyckleri frodas i den tekniska djungeln av ting. Flotthetens väloljade hyckleri gör människan till standardvarelser[...]” (s. 39).

Icke att förglömma ingår även djurlivet i naturen och Martinson är en frekvent skildrare av insekter, så är också fallet i *Svärmare och harkrank*. Hans skildrande av insekter utgörs ofta av en liknelse till rent teknologiska företeelser. Utöver just deras tekniska konstruktion så beskrivs de ofta som stridsflyg eller andra kämpande varelser. Till viss del är fallet så också i *Svärmare och harkrank*. Martinson beskriver bland annat svärmare och ekoxen, utöver dessa två kommer jag även diskutera en passagen som behandlar vesslan som tre exempel på ekokritisk analys.

Till att börja med reflekterar Martinson kring naturens faktiska varande bortom den mänskliga sinnesförmågan. Han beskriver det icke- mänskliga samhället i linje med den tekniska förkärlek som tidigare redovisats:

[...] En del ha ärende till blommorna i rönnskronan, andra äro ute på rov, ute för att äta nektardrickarna. Hade man skarpare ögon och förmåga att följa med, då skulle man se de vanvettigaste flygstrider utkämpas där uppe kring kronan. Från sjöhållet kommer till och med ett par trollsländor flygande. De ha verkligen stridsflygarens stela, ryckiga flykt (s. 38)

Han väljer också att skildra naturen med en krigisk ådra, en förmåga att slå tillbaka, vilket skänker scenen dynamik, och naturen en förmåga att reda sig själv. Liknelsen mellan stridsplan och trollsländor är också ett bra exempel hans ”teknologiska” tendenser. Passagen är tacksam att studera ut ett ekokritiskt sammanhang, då Martinsons attityd gentemot naturen

här blir mycket tydlig. Jag kommer redovisa för ännu ett exempel på en liknande företeelse. Martinson skriver:

Ekoxen är stor som en leksaksbil, dess svarta karosseri skiner när den jagar förbi de groteska, svarta tängerna framför sig och med hela sin djurmekanism inställd på det av instinkternas vägvisare utpekade målet någonstans i fjärran bakom dungen. Om en stund ska den jaga fram på de mäktiga grenarna i en ekkrona. Och när den en gång dör, faller den från grenen som en liten svart bil från en bro, och det låter som ett slag på en ask av celluloid när den slår emot den tjocka, hårda ekroten nedanför. [...] Men samma dag går en ny ekoxe upp i den väldiga riggen och engelbrectseken susar och susar omkring den (s. 40).

Ekoxen blir en symbol för naturens ihärdighet, om ett system där det ena tar vid där det andra slutar. Naturen förändras konstant men får mänskliga ögon är den samma, vi vet inget om den ekoxe som föll, bara något om den som är där nu.

Jag avslutar med en annan typ av ekokritisk analys för att sedan övergå till en likartad analys av *Nässlorna blomma*. Martinson nämner också andra medlemmar av djurriket, i detta fall vesslan. Vesslan omnämns i ett kapitel som handlar om ruiner och Martinson skriver, ”[...]där bor en vessla uppe i rökstenshålet, alldeles i valvet. Men nu har muren, pipan, och valvet tvättats av regnen, töorna och vårvatten. Det har skett i så många år nu att vesslan kan kila upp i stengången utan att bli sotig. Till och med om vintern, då den är vit hermelin, går den snövit och oberörd ut och in i den forna sotpipan”(s. 34). En symbolisk aspekt av passagen skulle kunna vara just naturens beständighet och dess ständiga rörelse mot förändring. Platsen har övergivits av människan, men vårdas fortfarande av naturen, utan mänsklig inblandning.

3.3 Nässlorna blomma

Nässlorna blomma behandlas ofta i självbiografiska sammanhang och ofta då i samband med andra arbetarförfattare. Den ingår i en svit av tre romaner, som alla behandlar Martinsons liv. Ekokritikern, i likhet med nyhistorikern letar efter nya vinklar på äldre litteratur. De aspekter som ofta behandlas i och med *Nässlorna blomma* blir sekundärt i en ekokritisk analys. Istället lägger man fokus på naturskildringen. I Martinsons *Nässlorna blomma* fungerar omgivningen på vissa plan som en karaktär. Denna analys skiljer sig på vissa plan från *Svärmare och harkrank*, där den rena naturskildringen hamnade i fokus. I min analys av *Nässlorna blomma* kommer jag tala en del om platsen och omgivningen, samt deras påverkan på de mänskliga karaktärerna i boken. Ett fenomen som även uppmärksammas av Karl-Olof Andersson som menar att, ”[m]änniskorna och händelseförloppet i *Nässlorna blomma* och delar av *Vägen ut* framträder mot bakgrunden av en suggestivt och stämningsfullt tecknad naturmiljö.”⁵³ Vidare

⁵³ Andersson, s. 15.

diskuterar Anderson hur den fysiska miljön i verket bidrar till en djupare förståelse av karaktärerna och verkets helhet. I fokus hamnar de tre gårdar som Martinson beskriver samt den natur som huvudkaraktären, Martin, ständigt omges med. Jag kommer redovisa ett antal passager som är av större vikt för handlingen och förståelsen av *Nässlorna blomma*.

Tidigt i boken skildras barnet Martins första möte med naturen. Det som beskrivs är barnet Martins första minne, "[...]han jagar en gul aftonfjäril som flyger och fladdrar, utan ro. Den far i väg som ett löv som singlar från ett hösträd. Den vill inte in i halmhattens örnmage. Den vill fly från djuret Barn, för vilket fjärilars släkte har den stora fasan. Barnet är fjärilens tiger och krokodil" (s. 19). Scenen slutar med att barnet följer fjärilen ut på vägen, där barnet faller och blir överkörd av en cykel. Ur ett ekokritiskt perspektiv blir scenen dubbeltydig. Den kanske mest påträngande tolkningsmöjligheten är den att barnet vid sitt möte med naturen försöker fånga och begränsa, vilket i sin tur leder till att barnet själv skadas. Intressant är också att Martinson skriver "djuret Barn", trots att han skildrar en motsättning mellan de båda så är de fortfarande djur. De delar ett band, barnet ställs till fjärilens nivå. Kort på att händelsen skildras inträffar ännu en avgörande händelse i Martins liv som handlar om hans första förnimmelse angående vad det är att vara människa:

Vid treårsåldern kom en tanke som han sedan kunde minnas. Det var avståndstanken. Han kände avstånd. Avstånd i tid och rum. Med detta tog också den halvmänskliga skräcken och den halvmänskliga glädjen hans väsen i besittning, avslöjade den dunkla, ofärdiga djuriska. Självisheten ökade, men med en ny natur som sakta skapades in, elasticitetens, taktikens, den första hållningen (s. 21).

Kjell Espmark kommenterar att "[...] självupptagenheten [kom] att interfoliera arbetet, vanan och kärlekslöshetens."⁵⁴ Lägga märke till att den natur som diskuteras, både i Martinson och Espmarks text, är den mänskliga naturen. Inom ekokritiken diskuteras ofta skillnaden mellan begreppen natur och naturlig, alltså den mänskliga naturen och den fysiska omgivningen. Både kan analyseras i en ekokritisk analys, i ett prosaverk som *Nässlorna blomma* är det svårt att skilja dem åt. Natur och människa verkar som ett i romanen, vilket blir tydligt i ett antal passager. Bland annat skriver Martinson om ett minne från barndomen, "[d]å det kom en sorts tanke om gräset och rabattrundelns krökning, rymden däröver och skogsranden. Det var kanske hans första stämning, hans första, vaga meditation"(s. 21). Martinson beskriver hur barnet Martin efter detta möte blir lugnare till sinnes, störs av höga ljud och eftertraktar ett sorts lugn och personlig utveckling. Mötet med naturen har förändrat människans natur och en ny medvetenhet kring jaget och omgivningen förändrar barnet i grunden.

⁵⁴ Espmark, s. 91.

Platsens betydelse blir tydligare senare i verket då Martin skickas ut som sockenbarn. Andersson menar att, "[...]vi får ett mikrokosmos, den stora världen speglad genom den lilla. Med detta synsätt får Martinsons renodling av karaktären hos de olika gårdarna och människorna där[...] sin förklaring och mening", i *Nässlorna blomma*.⁵⁵ Vidare menar Andersson att "[t]illsammans dessa interiörer från en sydsvensk provins vid förra seklets början en provkarta över mänskliga beteenden och begränsningar som vi kan finna i olika tider och miljöer."⁵⁶ Andersson framhåller att platserna har en stor betydelse i *Nässlorna blomma*. Martinson använder sig av miljön och naturen för att beskriva karaktärer och mänskliga beteenden. Jag tar fasta på detta påstående av Andersson och kommer vidare undersöka närmare hur stor platsens betydelse är för romanen. I huvudsak fokuserar jag på de tre gårdar som Martin besöker som sockenbarn: Vilnäs, Tollene och Norda.

Om Vilnäs skriver Andersson att "[g]årdens litenhet och ensliga belägenhet understryker det trånga och avskilda i gårdsfolkets karaktärer."⁵⁷ Jag väljer att istället ta fast på en annan dimension av livet på gården, som beskrivs av Martinson, nämligen djurens betydelse för både romanen och den ekokritiska analysen. Martinson skriver att "[d]e talade om sina djur, om korna. De hade två kor och en kviga. De småpratade ibland lite om dem. Var och en hade sin favorit bland husdjuren. Hästen dyrkade de gemensamt. De voro begränsade och småvänliga människor, lite vidskepliga, men småsnälla i smått, något stort hade de ju inte, bara en väldig lön som skakade sin bekymrade kalufs i stormvinden när det åskade"(s. 54).

En av de kanske mest avgörande händelserna på Vilnäs, åtminstone ur ett ekokritiskt perspektiv, är då Martin tvingas vara med om en slakt. En händelse som han finner avskyvärd:

I slutet av november slaktades grisen, en föräten och magtragisk gödgalt. Skars upp i sidfläsk och rygghäsk, delades upp i huvud och inälvor. Martin fick vara med och hålla. Han fann det hela ohyggligt. Under sommaren hade han själv gett grisen ett namn: Ruffe, och då ingen hade sett det hade han smugglat åt Ruffe många goda matbitar. Kanske var han den ende på gården som fått en smula tillgivenhet för grisen. Nu kändes det så oförsäkamt att döda den(s. 75).

Ur ett ekokritiskt perspektiv skulle man ta fasta på djurets position och värdet den tillskrivs. Passagen antyder ett förhållande mellan djur och människa där djuret intar en tjänande position och utnyttjas för människans syften. Martin fann hela händelsen motbjudande, men situationen skänks en ny dimension, då Martin senare i verket återigen ställs inför ett oväntat möte med ännu ett djur. Detta möte sker på Tollene gård, Martins andra hem och äger rum då Martins har försatts i straffarbete ute på heden. En grannkalv bryter sig in på marken och

⁵⁵ Andersson, s. 15.

⁵⁶ Ibid.,

⁵⁷ Andersson, s. 29.

förstör Martins arbete som då mördar kalven. Martinson skriver: ”Upptäckte vad som skett. Med ett skri av smärtfyllt raseri rycktes hans själ tusen år tillbaka in i kölden. Med ett enda hugg av den tunga lövkniven klöv han kalvens huvud. Den sjönk samman. Oo! Oo! Med blodet sprutande om pannan föll den död, utan ett ljud!”(s. 131). Istället för den sympati som visades på Vilnäs har Martin istället utvecklat något som kan liknas vid hat gentemot kalven. Han fylls sedan med skamkänslor, mest av rädsla inför att någon ska få reda på hans brott. Senare känner han också en skräck inför kalvens potentiella hämnd (s. 155). Det gestaltar en intressant motstridighet ur ett ekokritiskt perspektiv. I huvudsak det våld han riktar mot djuret och hur Martinson formulerar skeendet. Frasen ”[så] rycktes hans själv tusen år tillbaka in i kölden”, antyder ändå att denna syn på naturen är daterad och att handlingen i sig på ett plan är omodern. Samtidigt är den uråldrig och instinktiv. Att hans ånger sedan riktas främst mot en rädsla att bli upptäckt och därmed bestraffas, framför en ånger riktat mot själva djuret beskriver också ett värdesystem där djuret hamnar lägre än människan. Det är ett långt steg bort från den uppriktiga skam han kunde inför mordet på Ruffe. I stort är både Martin och hans tillvaro mycket annorlunda på Tollene än vad den var på Vilnäs. Detta antyds redan när han lämnar Vilnäs:

Och med ett hojtande såg hon[Berta] honom försvinna och döljas av krönet. Då började hon gråta för sig. Alldeles för sig. Henne pantomim hade lyckats. Och i samma timme började vintern. Den riktiga vintern. Genom ljungen gick ett rysande av vind och det började snöa. Ödslighetens tysta fontäner i himmelen kastade mjuk isull i Göinge ödemarker (s. 85).

Återigen fungerar naturen som en dynamisk karaktär i förståelsen av *Nässlor*na blomma. Redan innan Martin når Tollene kan läsaren börja ana att berättelsen kommer ta en ny vändning.

Den sista gården på Martins resa är Norda och Martinsons berättande förändras en aning i kapitlet. Martinson riktar istället fokus mot den mänskliga naturen och låter den fysiska platsen lysa igenom människorna, som vid Martinson första möte med Nordas husmor, Gunilla. Martinson skriver att ”[...]när Gunilla nu började tala till honom[Martin] med Nordas röst så blev det mot hans vilja Vilnäs röst som svarade ur hans själ över klyftan av Tollene finfina tid” (s. 112). Gunilla är Norda, platsen, gården, den kommer fram i henne. Gården ges inte mänskliga egenskaper, som är ett vanligt grepp inom litteraturen, utan representeras helt och fullt av en människa. Människa och plats går inte skilja åt. Hos Martin är det Vilnäs röst som fortfarande sitter etsad i honom, inte Tollene. Platsen Tollene bär han alltid med sig, men det är ändå Vilnäs som är honom närmast om hjärtat. De olika gårdarna skildrar helt olika passager i Martins liv, Vilnäs var där han trivdes allra bäst men tvingades

lämna för mer regelstyrda, hämmade Tollene. Gården Norda visar på nästan uteslutande obehagliga upplevelser, till slut rymmer han från platsen. Tiden på Norda börjar med att ha påminns om gamla synder:

På jorden hade skockat sig kalvar. O, Herre Gud! En! Två! Tre, fyra stycken! De stirrade på honom- Jaaa, de stirrade på honom! Och där bort!- en till! Han drog andan och försökte fylla sina lungor med mod. I detsamma kände han en sömnighet med tvingade samman läpparna, rädd för att störa sitt samvetes stund med att gäspa - häda. Han lät gäspningen gå inåt, ned i bröstet, där den fick vänta: ty där borta vid gärsgården stod Kalven! Den stod alldeles stilla. Hela himlen var skingras. Norda gård visar sig vara annorlunda från både Vilmäs och Tollene, ”Martin hette alltid djävel, vande sig med tiden vid titeln.[...]Norda var en hatfull gård. Det hade väl hänt något där någon gång. Tollene var ialla fall en bra gård. Gud, vad bra den var. Och Vilmäs var himmelens paradiset (s. 155).

Platserna som beskrivs i verken, framställs i enlighet med Martins känslor gentemot dem. Att hålla i åtanke är att detta möjligtvis inte är optimalt ur ett ekokritiskt perspektiv, då de vill tillskriva naturen ett eget värde utan mänsklig inblandning. Det går snarare i linje med Anderssons resonemang, där han menar att Martinson ser naturen och människan som del av ”ett kompanjonskap [snarare] än ett motsatsförhållande. Människan är medintressent i naturen, och naturen är medintressent i människan.”⁵⁸ I och med detta så blir de också någon form av medagerande till varandra, vilket framträder tydligt i *Nässlorna blomma*. De både fungerar som delar av en helhet, i stort sett omöjliga att skilja åt i en analys, särskilt en ekokritisk analys. Den ekokritiska analysen blir således aningen mer nyanserad. Naturen och människan befinner sig ändå i någon sorts symbios i *Nässlorna blomma* och svarar ständigt mot varandra. Martin knyter ständigt an till den plats han befinner sig på och alla har olika betydelse för honom och därmed också för handlingen. Samma sak är det med hans relation till djurriket. På så sätt blir romanen ett tacksamt verk att studera, trots att den skiljer sig från de ekokritiska kvaliteter som gick att utröna från *Svärmare och harkrank*. Jag kommer nu i mitt nästa kapitel ägna mig åt en utvärdering av de resultat jag uppnått i och med analysen och min uppnådda förståelse av ekokritiken som stort.

4. Utvärdering av ekokritiken

Min utsagda ambition med uppsatsen var att undersöka ekokritikens roll och nödvändighet som litteraturteori. I detta avsnitt kommer jag ta upp de frågor och problem som har uppstått under arbetets gång.

Ekokritiken uppmärksammar ett av vår tids största problem, miljöhotet. Den påpekar att vi lever i en tid där vi kan se slutet på de resurser som vi under lång tid har utnyttjat till den grad

⁵⁸ Andersson, s. 79.

att de nu minskar. Glotfelty skriver i introduktion till *The Ecocriticism Reader* om hur litteraturen ser ut under den postmodernismen. Hon menar att gränser ständigt utmanas och överträdes, själva diskursen förändras snabbt och ständigt. Hennes kritik riktas mot att de böckerna som skrivs om litteratur i modern tid, som fortfarande undvikervad Glotfelty anser vara, den mest pressande frågan i vår tid. Glotfelty diskuterar ett särskilt verk som hon inte nämner vid namn i *The Ecocriticism Reader*. Ett verk som trots den utsagda ambitionen var att ”discolse some of those places where scholarship has responded to contemporary pressures”, lämnar miljöfrågan okommenterad.⁵⁹ Glotfelty menar att bristen på miljömässigt intresse antyder att den akademiska världen visar ett totalt ointresse för världen utanför akademiska kretsar.⁶⁰ Glotfelty ifrågasätter det faktum att ämnen som klass, genus, ras och så vidare representeras frekvent i studiet av litteratur, men att miljön ständigt ignoreras.

Laurence Coupe utvecklar Glotfeltys tanke och framhåller ekokritikens vikt genom att sätta den i perspektiv till klimatsituationen idag. Han menar att all litteraturteori tar hänsyn till framtiden och formas utefter den, vilket ekokritikerna också gör. Till skillnad från övriga litteraturteorier så värnar ekokritiken om planetens framtid och borde således få en stark position i litteraturvetenskapliga sammanhang, då avsaknaden av en planet omöjliggör alla andra typer av analys. Litteraturen bör, kanske av ren självbevarelsedrift, vara en del av lösningen och öka förståelsen av problemet.

Ekokritikern möter motstånd hos andra litterära discipliner, då deras litterära ambition är så tätt sammankopplad med den politiska. Den litterära analysen kan uppfattas vara sekundär i förhållande till den politiska medvetenhet som ständigt uppmuntras. Ekokritiken bildades efter miljörelsen och visar på en vilja att främja miljörelsens syften, den litteraturvetenskapliga analysen används då i detta syfte. Jonathan Bate menar att “[l]iterary criticism has never been a pure discipline”. Han menar att i takt med att litteraturteorin förändras i takt med att moral och politik gör det.⁶¹

Problematiken kring den politiska syftet blir mer tydligt och nyanserat i diskussionen kring vem som är ekokritikern. Howarth menar att ekokritiken är den som utför analysen och att materialet bara en fingervisning kring författarens syn på sin omvärld, som i detta fall är den fysiska omvärlden framför den sociala.

Dock kan det finnas det en risk att analys och litteratur på ett sätt smälter samman om ekokritiken växer. När en författare medvetet närmar sig texten med en klar uppfattning kring

⁵⁹ Glotfelty, s. xv.

⁶⁰ Ibid.,

⁶¹ Bate, s. 167.

ekokritikens syfte, kan också litteraturen användas för att främja detta syfte. Litteraturens och det politiska syftet kan bli det samma. Det skulle kunna innebära att den ekokritiska litteraturen kan riskera att bli utvecklas till retorik eller ett informationsmedium, snarare än litteratur.

Den ekokritiska teorin har visat sig vara svårgripbar, då en uttalad teoretisk grund inte är tydlig. Den brittiska och amerikanska skolan har inte enats kring en gemensam teoretisk grund utan förespråkar istället generella principer och mönster i den befintliga ekokritiska analysen. Bland annat Scott Slovic uppmanar den intresserade att söka den ekokritiska teorin i ekokritikens redan befintliga praktiska utövande.⁶²

Min analys av Harry Martinson baserades på ett antal återkommande företeelser som jag lyckats utröna med hjälp av den litteratur jag har presenterat. Vissa moment har jag lämnat utanför analysen, mest för utrymmets och enhetlighetens skull. Jag vill påpeka att den ekokritiska analysen har fler möjligheter än de som uppmärksammats i uppsatsen, men att min avsikt var att presentera ett exempel på en ekokritisk analys. Analysen av Martinsons verk ger ändå en god bild av ekokritikens grundprinciper.

5. Avslutande diskussion

Syftet med uppsatsen var att undersöka ekokritikens möjligheter och begränsningar i egenskap av litteraturteori. Detta gjorde jag genom att först presentera ekokritikens ursprung, influenser och utformning. Min analys utgörs sedan av ett försök att närma mig två verk av Harry Martinson ur ett ekokritiskt perspektiv. Jag valde Harry Martinson för att naturen och miljön är återkommande teman i hans litteratur och således utgör han ett behjälpligt exempel. Det var min avsikt att medvetet närma mig texten utifrån de verktyg som jag tillgodosett mig under undersökningen av själva teorin.

Jag valde att sedan utvärdera mina resultat i ett sista kapitel. Det var medvetet från min sida att undvika att kritisera eventuella brister i ekokritiken under uppsatsen gång för att på så sätt ge läsaren en chans att bilda sin egen uppfattning. De brister som jag sedan upptäckte presenterades i föregående kapitel och jag kommer nu kommentera dem vidare.

Som många andra, fann jag avsaknaden av en välbeprövad gemensam teoretisk grund som en brist inom den ekokritiska skolan. Att istället uppmanas att själv utröna teorins generella principer utifrån det arbete som redan har gjorts finner jag inte som en godtagbar lösning.

⁶² Scott Slovic, "Ecocriticism: Containing Multitudes, Practicing Doctrine" i *The Green studies Reader*, s. 161.

Den politiska tendensen inom ekokritiken kan också skapa problem, kanske ännu större i framtiden. Som Bate antyder finns ett antal litteraturteorier som är politiskt färgade och litteraturen är sällan helt objektiv. Marxismen är till exempel en starkt politiskt färgad teori. Kanske blir det en mer allmän kritik riktad mot de risker som finns med litteratur som är starkt sammankopplade med politiska företeelser. Det finns alltid en risk att litteraturen blir ett medel, istället för ett mål i sig. Vissa kanske inte ser detta som ett problem, men jag menar på att det är av vikt att litteraturen tillåts behålla ett egenvärde, rent estetiskt. Den starka vinklingen som görs i utformandet av en litteraturteori kan innebära att andra dimensioner i litteraturen som studeras går förlorade. Det är av vikt att hålla detta i åtanke vid alla litteraturvetenskapliga studier. Risken jag ser med ekokritiken är att den litteraturvetenskapliga delen skapades för att hjälpa ett redan befintligt syfte; att rädda världen. Vilket är ett nobelt ändamål i sig, men vad händer med litteraturen om den medvetet närmar sig ett och samma mål? I förlängning blir det också problematiskt med att fastställa vem ekokritikern faktiskt är, när författarens syfte är så nära ekokritikens eget mer politiska syfte. När författarna medvetet närmar sig en text för att främja det större syftet är det problematiskt att särskilja denne från texten.

Ekokritiken började kräva ett erkännande i litteraturvetenskapliga sammanhang innan de egentligen var klara med utvecklandet av sin idé. Det är min åsikt att de stjälps av att inte gemensamt kunna presentera en välbeprövad teoretisk grund som skulle ge teorin både tyngd och stadga även i litteraturvetenskapliga sammanhang. Istället uppmanar de andra att utvärdera ekokritikens principer på egen hand, vilket gör teorin än mer svåråtkomlig för alla utom erfarna litteraturvetare. Genom att själva presentera de generella principer de uppmanar oss andra att finna skulle teorin på så sätt bli mer lättåtkomlig och i förlängning främja alla deras syften på ett bättre sätt. En välbeprövad och stadig grund skulle göra att ekokritiken togs upp oftare i den akademiska världen och sedan också spridas vidare till fler människor, vilket skulle leda till att aktualisera de problem som de eftersträvar att lösa.

Fortsättningsvis är det problematiskt att ekokritiken motsätter sig tidigare befästa argument inom vissa litteraturteorier, som till exempel den strukturalistiska tanken om språket, utan att egentligen erbjuda ett alternativ. Hur ska vi egentligen förstå naturen? Hur ska vi i egenskap av människor kunna ge naturen ett egenvärde? Det är frågor som måste tas upp inom ekokritiken för att ge dem den tyngd som krävs i det sammanhang de vill tillhöra. Jag vill klargöra att jag inte ser några problem med perspektivet i sig. Jag anser att vi kan lära oss mycket genom att studera hur naturen gestaltas i litteratur, precis som studerandet av genus

ger oss en uppfattning om många aktuella problem. Svårigheten ligger snarare i viljan att klassificeras som en renodlad teoribildning, när teorin känns ofullbordad.

I mitt arbete har jag försökt ge en bred bild av ekokritiken, visa på en faktisk tillämpning och sedan avslutat med en utvärdering av både ekokritiken och mina resultat i stort. Jag anser därmed mitt syfte vara genomfört och uppsatsen avslutad.

6. Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Andersson, Karl-Olof, Harry Martinson: naturens, havens och rymdens diktare, Bilda i samarbete med Harry Martinson-sällsk., Stockholm, 2003

Coupe, Laurence (red.), *The Green Studies Reader: from romanticism to ecocriticism*, Routledge, New York, NY, 2000

Erfurth, Sonja, *Harry Martinsons 30-tal*, Bonnier, Stockholm, 1989

Espmark, Kjell, *Harry Martinson - mästaren*, Norstedt, Stockholm, 2005

Garrard, Greg, *Ecocriticism*, Routledge, London, 2004

Glotfelty, Cheryll & Fromm, Harold (red.), *The Ecocriticism Reader: landmarks in literary ecology*, Univ. of Georgia Press, Athens, 1996

Holm, Ingvar, *Harry Martinson i målarnas mitt: penna, pensel, palett*, Carlsson i samarbete med Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm, 2004

Lundberg, Johan, *Den andra enkelheten: studier i Harry Martinsons lyrik 1935-1945 = [The second simplicity] : [studies in the poetry of Harry Martinson, 1935-1945]*, Vekerum, Diss. Uppsala : Univ.Södra Sandby, 1992

Schulz, Sven Lars (red.), *Ekokritik: naturen i litteraturen: en antologi*, CEMUS, Uppsala, 2007

Martinson, Harry, *Nässlorna blommar*, Bonnier, Stockholm, 1935

Martinson, Harry, *Svärmare och harkrank: Midsommardalen; Det enkla och det svåra*, Bonniers, Stockholm, 1937

Otryckta källor

Nationalencyklopedin, hämtad från <http://www.ne.se/ekologi>, 2011-05-05, utskrift i författarens ägo.

Nationalencyklopedin, hämtad från <http://www.ne.se/humanekologi>, 2011-05-05, utskrift i författarens ägo.